

ACC. N:R. M.10449:1-7.

Landskap: Skåne Upptecknat av: N. Albringéus
 Härad: Norra Åsbo Adress: box 316, Orkelljunga
 Socken: Ör nya Berättat av: Häradsdomare C. Andersson
 Uppteckningsår: 1947 Född år 1873 i Sjunkamossa, nya s:n.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Uppteckningen rör:

Jättar med säck på ryggen	s.1-2.
"Snipan"	s.2.
Jättekast mot kyrka	s.2-3.
kristendomen predikas i nya	s.3.
nya kyrka bygges	s.3-4.
Ortnamn	s.4-5.
socknens präst	s.5.
Grannkyrkorna	s.5-6.
Gamla vägar	s.6.
Gamla släkter	s.6-7.
Troll	s.7.

ACC. N:R M. 10449 :/.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Upptecknaren har erhållit en del anteckningar av Käradsdomare C. Andersson, i Sjunkamossa, Rya socken, vilka ^{somme} ~~han~~ samlat till ett föredrag. Anteckningarna lyda som följer.

"Man har avlockat mig ett löfte att vid detta tillfälle tala något om vår hembygd. Men då jag således kommer att dra fram ett och annat blir det visst inte något sammanhang utan spridda drag blandade om vart annat såväl saga som historia som en riktig sillsallat. Skada bara att inte anrättningen kan göras smaklig.

Att skilja på sägen och historia är inte så lätt. Sagan, om än dunkel, torde i de flesta fall hava någon grund för sig av verklighet om det än ofta ej synes så.

Det berättades för mig av mina förfäder åtskilliga underliga ting som jag nu tänkte tala om: -I forna tider vandrade en jätte fram över Skåne från Stenshuvud och västerut. I en säck på ryggen medförde han en del sten som han ämnat till en väg över sjön men säcken var otät och utan att jätten märkte det hade hela Söderåsen tappats på den jämna slätten. Han stannade då han fick syn på en björn vid Björnekulla men fortsatte sen fram till sjön och då han märkte att han tappat så mycket blev han förargad och slängde vad han hade kvar och därav blev Kullaberg. - På samma sätt var det en annan jätte som tycktes ha kommit från Öster och gått fram för att dämna Lagan. Det lyckades ju delvis så att floden måste ta en annan riktning och gå ut i vester i stället för söderut, ty

han danade Hallandsåsen stor och mäktig ända fram till Hoovs hallar.

De båda jättarne voro inte ensamma, utan deras familjer följde dem och togo sina bostäder litet var de funno lämpligt. En bodde i Björnekulla klint. Hans stuga syns där än i dag. Och Kullamannen hade visste flere bättre bostäder i Kullaberget. --På och i Hallandsåsen bodde flera jättesläkter. Både vid Hof, Trollehallar, Snipe stuga, och andra platser. Ibland samlades de på Åsljunga klippa för att kunna titta över till sina släktingar på Söderåsen och de många som bodde här och där emellan åsarne. --Inte alltid voro de så sams inbördes heller. Jätten Torkel som bodde i berget vid Eket levde skild från sin maka "Snipan" som bodde i sin egen stuga i Hallandsåsen. Snipan var mycket arbetsam. Så t. ex. brukade hon spinna med sådan fart att det hördes till Fasalt och folket förfasade sig över både jättar och drakar och andra troll. Märkena efter de tre benen på hennes spinnrock synas ännu i golvet i Snipes stuga. Så berättades det för mig. När Snipan skulle göra upp eld fick hon ett farligt besvär. Hon gick alltid bort från hemmet om lördagskvällarne för att slippa höra kyrkklockorna. --På måndagen gick hon till Brändehav och lånte värme eller glöder som hon stack emellan tårna och sprang på så sätt hem till sin stuga. -- I senare tider var hon helt fredlig och umgicks fredligt med grannarne. Det var bara en gång då hon fick höra kyrkklockan i Rya som hon tog en sten stor som ett hus och slungade med sitt strumpeband mot Rya kyrka men stenen nådde inte fram.

3/

ACC. N:R M. 10449:3.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Han gick vist i två bitar och den ene ligger ännu i Ljungaskog, precis på halva vägen till Rya kyrka. Det fanns de som påstodo att hon hade ämnat stenen ett annat mål nämligen hennes gubbe Torkel i Eket.

Torkel var inte så ovänlig mot den nya tiden. Tvärtom lät han sitt folk sälla eller rissla all grusen i Rya backe så att där inte fanns en sten så stor som en nöt. Under tiden kom en vandringsman gående inåt landet. Om han kom över Rönneå eller ifrån Herrevad vet vi inte men han reste ett kors vid Rya och där stannade han en tid och predikade en ny lära om Vite Krist och döpte dem som han vann för sin tro.

Det är så gott som historsikt bevisat att Ansgarius då han vandra upp till Svearnes land kom över sjön från Danmark och det är ganska troligt att han för tusen år sedan just vandrade fram igenom dessa trakter där nu själva Kungsvägen löper fram.

Det berättas att folket i dessa trakter som inte själv kunde odla korn till sitt behov bytte bort skinn och ull till slättborna för korn och att de begärde hos de kristna i Lund och Skanör att få hjälp till att bygga en kyrka. --En sägen påstrå att det var munkar från Herrevad som byggde Rya kyrka en annan att det var arbetare som efter Lunds domkyrkas färdigbyggande ----Det misslyckades ju att få den färdig ty jätten Finn blev ju så vred att han slungade den siste stenen i valvet med sådan kraft att det blev ett hål

ACC. N:R M. 10449:4

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

som inge kunde laga -- Men så blevo arbetarna ledsna på det lönlösa arbetet och spridde sig ut i bygderna och när några av dem träffade Ryaboarne åtog de sig att bygga en kyrka till dem också.

Så blev det bestämt men allt skulle gå ordentligt tillväga. Ett heligt rum skulle det bliva och därför skulle man taga en grundsten från det nerbrutna avgudatemplet i Stidsvig. Denna lastade man på en vagn förspänd med två vita tvillingsoxar och så dref man på oxarne och läto dem gå vart de ville. Man skulle se var det var Guds vilja att det nya templet skulle byggas. Det tog ett underligt slut Ty bortemot kväll stannade oxarne på en backe strax vid där det gamla korset var nedsatt många år förut. Där stannade oxarne och ryade (jämrade) sig och det var omöjligt att få dem att gå längre och därför kallade man platsen Rya och där lade man ner grundstenen till Rya kyrka. Och man tvingade fångar att rissla eller sälla hela backen som man skulle ha till kyrkgård fri från sten. Sten lades istället i högar runt omkring.

Att kyrkan är mycket gammal synes på det primitiva byggnadssättet och många andra omständigheter tala därför. -- Bara av ortnamnen kan man utläsa en hel del. Rya skrevs fordom Röja och kan likaså komma av röja = röja mark. Eket var rätt och slätt den urgamla kyrkans ekskog som vi finna av gamla handlingar. Esborrarp = Esbjörns torp, Ingeborrharp = Ingeborgs torp, Ljungaskög = Ljung och skog liksom Ör-kelljunga fordom skrevs Ödknaliung = ökenljung eller ljungöken.

Persköp = Per köpte stället, Rämnekärr = Rammar och kärr, Sjunkamösa = djup och sank mosse, Troedstorp och Sänestorp = namnen förklara sig själva. Vestrarp = torpet vester om kyrkan, Åkarp = torpet vid ån. Årröd = ryd eller hed vid ån. --Alla namn som sluta på arp = torp äro av ganska nytt datum. --De som ha namn efter själva naturen äro de äldre. ---Harbäckshult är t.ex. ett självständigt namn liksom Lemmeshult och Florshult, Skogen m.fl. --Spång lär väl ha namn efter en spång vid ån. --Kyrkolycke. Kyrkan i Örkelljunga hade sin lycka eller äng där som vi veta.

Det berättas också att längre fram i tiden bröts Fagerhult ut från Rya men som den delen var så glest befolkad fick den ett stort jordområde, och prästen fick flytta dit. Men för att han skulle ha bete för sina hästar då han var i Rya kyrka och predikade fick han en äng i Rya som än idag tillhör Fagerhults kyrka. Kyrkan uppbär visst 3 kronor om året i arrende. ---Det berättades också att de gamla kyrkorna voro byggda av mina förfäder på mödernesidan. Släkten Sandberg i Lemmeshult är ^{som} besläktad med alla de gamla släkterna i Örkelljunga och Åsljunga m.fl. hade i många generationer varit kyrkobyggare till yrket. --Det finns i behåll 4 gamla brev skrifterna av Karl den 11 från Karlshamn under kriget med Danmark till kyrkoherde Thulin vari Rya kyrka tillåtes att taga eke ur Ekeskogen i Eket för att förstora kyrkan, som var liten och helt mörk. Den hade bara ett fönster och så utfördes en tillbyggnad. Det berättades också

61
ACC. N:R M. 10449:6.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

att ~~den gamla kyrkan~~ ~~voro byggda~~ såväl flyglarna till Örkelljunga kyrka som tornpartiet voro byggda under deras medverkan åtminstone.

Det påstods att sedan prästen i Fagerhult funnit sin församling stark nog att stå på egna ben blev Hishult och även den farliga öker-^{kristnat} bygden i Örkelljunga, varefter en kyrka byggdes i Örkelljunga, som fick ett ofantligt stort jordområde enär det var så gles bygd. Snart kommo vägarne att dragas däröver i stället för som de förut gått över Laholm -Hishult -Fagerhult eller Åsljunga emot Vittsjö. Det är inte så länge sedan huvudtrafiken från Halland gick över Björnamossa, Harbäckshult, Ljungaskog och till Åby över Esborrarp och Årröd. Å andra sidan gick en stor väg från Vittsjö över Värsjö, Spång, Ljungaskog, Sjunkamossa, Brekill till Aggarp, Munka-Ljungby och Ängelholm.

Man har hemma vid odlingsarbeten hittat en hel del underliga hästskor, vagnsdelar, pengar m.m. just där denna väg gått fram. Min farfar berättade om att under hans tid voro dessa vägar lifligt trafikerade och de nya anlades sedan.

Å Lärkesholm bodde släkten Liewen, som sålde godset till titulär landshövdingen Anders von Reiser. De sista ättlingarna bodde i Harbäckshult i mycket armod. Det finnes f.ö. hemma i Sjunkamossa ännu ättlingar av denna släkt, fastän de inte vid anmodan gjorde sina anspråk gällande. -De ha kommit dit ifrån Vestarp. Intressant är att i kyrkböckerna finna de nära förbindelserna mellan adelssläkten i Vestarp

71
ACC. N:R M. 10449:7.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

och Harbäckshult. ---Även i Åkarp -Ekholm m.fl.ställen bodde adel.
Det berättades att vid böndernas uppror under Erik Plogpenningss
tid var det en bonde från Rya som förde ordet. *Stille Fodde.*

Släkterna Asklund var från Kågeröd, Vittsell från Visseltofta,
Kullenberg från Båstad. ---

Så har ^{Det har} det också berättats om Örkelljunga kyrka att den fordom
hade ett högre torn^{men} som blåste ner en gång då trollen for där-
över. -- Det var en ung pojke uppe i Skogen som var ute och vakta-
de då han fick syn på en flock vildgäss som flögo mycket lågt, det
var ju klart att det var troll. Som han var sysselsatt med att gö-
ra korgar eller kvastar eller vad det nu var hade han en stålkniv
med sig och den slungade hann upp i luften mot vildgässen. Säkerly
hade han träffat, ty den föll aldrig ner igen.

En del av ovanstående anteckningar har av häradsdomaren hållits
som föredrag vid hembygdsfesten i Örkelljunga 1931. -Ett refe-
rat av föredraget finnes infört i Norra Skåne nr.149 1931 .En del
även infört i Engelholms tidning nr.289.1931.